

IJTIMOIIY ADOLATNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI

Maxmudov Izzatillo Ne'matilloevich

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O'zbekiston sharoitida ijtimoiy adolat tushunchasining milliy qadriyatlar bilan o'zaro bog'liqligi falsafiy jihatdan tahlil qilinib, unda ijtimoiy adolatning nazariy modeli xalqimizning ko'p asrlik an'analari, ma'naviy qadriyatlari va turmush tarzidan oziqlanishi zarurligi asoslangan. Shuningdek, hamjihatlik, mehr-oqibat, adolatparvarlik va bag'rikenglik kabi qadriyatlarning adolatni ta'minlashdagi o'rni, mahalla va oila institutlarining tiklovchi adolatni shakllantirishdagi roli yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: jamiyat, ijtimoiy adolat, milliy qadriyat, ijtimoiy himoya, hamjihatlik, tolerantlik, axloq, ma'naviyat, modernizatsiya.

ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ

Махмудов Иззатилло Неъматиллоевич

Соискатель Бухарского государственного университета

Аннотация: В статье с философской точки зрения анализируется взаимосвязь понятия социальной справедливости с национальными ценностями в условиях Нового Узбекистана. Обосновывается, что теоретическая модель социальной справедливости должна опираться на многовековые традиции, духовные ценности и образ жизни народа. Раскрывается роль таких ценностей, как солидарность, милосердие, справедливость и толерантность, в обеспечении социальной справедливости, а также значение институтов махалли и семьи в формировании восстановительной справедливости.

Ключевые слова: общество, социальная справедливость, национальные ценности, социальная защита, единство, толерантность, этика, духовность, модернизация.

THE SIGNIFICANCE OF NATIONAL VALUES IN THE FORMATION OF SOCIAL JUSTICE

Makhmudov Izzatillo Ne'matilloevich

Researcher at Bukhara State University

Annotation: *The article analyzes, from a philosophical perspective, the interrelation between the concept of social justice and national values in the context of New Uzbekistan. It is substantiated that the theoretical model of social justice should be based on the centuries-old traditions, spiritual values, and way of life of the people. The paper also highlights the role of such values as solidarity, compassion, justice, and tolerance in ensuring social justice, as well as the importance of the mahalla and family institutions in shaping restorative justice.*

Keywords: *society, social justice, national values, social protection, solidarity, tolerance, ethics, spirituality, modernization.*

KIRISH

Jamiyatda ijtimoiy adolat haqidagi tasavvurlar faqatgina universal nazariyalar yoki huquqiy normalar orqali shakllanmaydi. Ular, birinchi navbatda, o'sha xalqning ko'p asrlik tarixi, madaniyati, turmush tarzi va ma'naviy olamida chuqur ildiz otgan milliy qadriyatlar tizimidan oziqlanadi. Agarda adolat tushunchasi milliy zaminga, xalqning ruhiyatiga mos kelmasa, u shunchaki qog'ozda qolgan, hayotdan uzilgan mavhum g'oyaga aylanib qoladi. Shu sababli, Yangi O'zbekiston sharoitida ijtimoiy adolat modelini yaratishda milliy qadriyatlarimizning o'rni va ahamiyatini tahlil etish fundamental vazifadir.

O'zbekistonda ijtimoiy adolatni shakllantiruvchi asosiy milliy qadriyatlardan biri bu – hamjihatlikdir. Bu tushuncha shunchaki jamoaviylik emas, balki umumiy maqsad yo'lidagi birlik, mas'uliyatni birgalikda his etishdir. Hashar an'anasi hamjihatlik qadriyatining yorqin amaliy ifodasidir. Hashar jarayonida butun mahalla yoki jamoa biror bir xayrli ish (uy qurish, obodonlashtirish, muhtojga yordam) uchun birlashadi va bu yerda har kim o'z hissasi bilan ishtirok etadi, moddiy holatidan qat'i nazar, birgalikda mehnat qiladi. Bu jarayonda ijtimoiy adolatning taqsimlovchi (resurslarni umumiy maqsadga yo'naltirish) va

tenglashtiruvchi (birgalikdagi mehnat orqali ijtimoiy farqlarni vaqtincha yo'qotish) tamoyillari namoyon bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'zining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida mamlakatni modernizatsiya qilish jarayonlarida aynan xalqimizning jipsligi va hamjihatligiga tayanish zarurligini, "xalq davlat organlariga emas, balki davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak" degan tamoyilni ilgari surdilar, bu esa o'z mohiyatiga ko'ra hamjihatlik va ijtimoiy adolatga asoslanadi [1].

Ikkinchi muhim qadriyat bu – mehr-oqibatdir. Bu qadriyat ijtimoiy adolatga emotsional va axloqiy mazmun baxsh etadi. G'arbning ko'plab adolat modellarida asosiy urg'u huquq va majburiyatlarga qaratilsa, o'zbek jamiyatida adolat mehr, muruvvat, insoniylik kabi tushunchalarsiz tasavvur etilmaydi. Yetimning boshini silash, qo'shnining holidan xabar olish, muhtojga yordam qo'lini cho'zish nafaqat diniy burch, balki adolatli jamiyatning yozilmagan qonunidir. Bu holatda adolat faqat formal tenglikni emas, balki har bir insonga g'amxo'rlik qilish, uning qadriyatini hurmatlashni anglatadi. Ushbu qadriyat tufayli jamiyatda ijtimoiy himoya tizimi nafaqat davlat institutlari, balki bevosita jamoatchilikning o'zi tomonidan ham ta'minlanadi. Falsafa fanlari doktori Q.Nazarov o'zining "Qadriyatlar falsafasi" kitobida mehr-oqibatni o'zbek xalqining eng oliy qadriyatlaridan biri sifatida sanab, uning ijtimoiy munosabatlarni insonparvarlashtirishdagi rolini yuqori baholaydi [2].

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi ijtimoiy adolat tushunchasini milliy qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog'liq holda tahlil etishdan iborat. Tadqiqotda falsafiy, sotsiologik va madaniy yondashuvlar uyg'unlashtirilib, adolatni faqat huquqiy yoki iqtisodiy kategoriya sifatida emas, balki ma'naviy-axloqiy hodisa sifatida o'rganishga e'tibor qaratildi. Tahlilda tarixiy-madaniy yondashuv asosida o'zbek xalqining hamjihatlik, mehr-oqibat, adolatparvarlik, bag'rikenglik kabi qadriyatlari ijtimoiy adolatni shakllantirishdagi o'рни va ahamiyati ochib berildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil orqali milliy qadriyatlarning zamonaviy demokratik tamoyillar – meritokratiya, gender tengligi va qonun ustuvorligi bilan

uyg'unlashish mexanizmlari o'rganildi. Tadqiqotda tarixiy manbalar, Prezident asarlari va mahalliy olimlar tadqiqotlariga tayanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Adolatparvarlik xalqimiz mentalitetining o'zagini tashkil etadi. Bu shunchaki adolatni xohlash emas, balki nohaqlikka qarshi kurashish, haqiqat uchun yonish, o'zining shaxsiy manfaatlaridan umumiy haqiqatni ustun qo'ya olishdir. O'zbek xalq ertaklari, dostonlari va tarixiy rivoyatlarida adolatli podshoh, dono qozi obrazlari doimo ulug'lanadi, zulmkor va adolatsiz shaxslar esa qoralanadi. Sohibqiron Amir Temurning "Kuch – adolatdadir" degan ulug'vor shiori bir necha asrlardan buyon xalqimiz uchun adolat timsoli bo'lib kelmoqda. Bu xalqning ongida adolatparvarlikning chuqur ildiz otganidan dalolat beradi. Zamonaviy sharoitda bu qadriyat qonun ustuvorligini ta'minlash, korrupsiyaga murosasiz munosabatda bo'lish, fuqarolarning o'z huquqlarini talab qila olishi kabi demokratik tamoyillarning ma'naviy asosini tashkil etadi [3].

Bag'rikenglik ko'p millatli va ko'p konfessiyali O'zbekiston jamiyati uchun ijtimoiy adolatning muhim shartidir. U turli millat va din vakillarining bir zaminda, o'zaro hurmat va hamjihatlikda yashashini ta'minlaydi. Bag'rikenglik adolatning etnik yoki diniy chegaralarni tan olmasligini, barcha fuqarolarning e'tiqodi va kelib chiqishidan qat'i nazar, qonun oldida tengligini anglatadi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita tomonidan nashr etilgan risolalarda O'zbekistonning azaldan turli madaniyat va dinlar chorrahasi bo'lganligi, bag'rikenglik xalqimizning qon-qoniga singib ketgan fazilat ekanligi ko'p bor ta'kidlanadi. Bu qadriyat jamiyatda ijtimoiy ziddiyatlarning oldini olish va barqarorlikni ta'minlash orqali ijtimoiy adolat uchun zarur shart-sharoit yaratadi [4].

Yuqorida sanab o'tilgan qadriyatlardan tashqari, O'zbekiston jamiyatida ijtimoiy adolat tasavvurlarining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi muhim ijtimoiy institut – bu mahalladir. Mahalla nafaqat o'zini o'zi boshqarish organi, balki chuqur ma'no-mazmunga ega ijtimoiy hodisa sifatida adolat tamoyillarining kundalik hayotda amaliy ifodasini topadigan maskandir. Bu yerda qonunlar quruq

harflar yig'indisi emas, balki yozilmagan axloqiy me'yorlar, o'zaro hurmat va jamoaviy mas'uliyat orqali hayotga tatbiq etiladi. Falsafa fanlari nomzodi A.A. Azizqulov o'zining O'zbekistondagi mahalla institutining falsafiy tahliliga bag'ishlangan ishlarida, "mahalla adolatni faqat jazo orqali emas, balki tarbiya, nasihat va ijtimoiy nazorat orqali o'rnatadi, bu esa uning jazolovchi adolatdan ko'ra tiklovchi adolatga yaqinroq ekanidan dalolat beradi", deb yozadi [5].

Mahalla ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning muhim bo'g'inidir. Aynan mahalla orqali kam ta'minlangan oilalar, nogironligi bo'lgan shaxslar, yolg'iz keksalar aniqlanadi va ularga davlat tomonidan ajratilgan yordam manzilli yetkaziladi. Bundan tashqari, mahalla ahli o'z tashabbusi bilan "saxovat" va "e'tibor" kabi tadbirlar orqali muhtojlarga yordam ko'rsatadi. Bu jarayonda Roulzning "adolatning farq tamoyili", ya'ni jamiyatdagi eng nochor qatlamlarga maksimal darajada foyda keltirish g'oyasi o'zining milliy va amaliy ifodasini topadi. Ammo bu yordam beg'araz, anonim xayriya emas, balki shaxsiyatli, mehrga asoslangan, yuzma-yuz muloqot orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiy adolatning shakllanishida oilada beriladigan tarbiya va ota-onaning namunasining roli beqiyosdir. O'zbek oilasida farzand yoshligidan kattaga hurmat, kichikka izzat, halollik, to'g'riso'zlik, birovning haqiga xiyonat qilmaslik kabi fazilatlar ruhida tarbiyalanadi. "Adolatli bo'l", "birovning haqqini yema" kabi o'gitlar ota-bobolarimizdan avloddan-avlodga o'tib kelayotgan ma'naviy vasiyatdir. Pedagogika fanlari doktori, professor M.Quronov o'zining "Milliy tarbiya" nomli asarida "oila – bu millatning kichik bir modeli, aynan oilada bola adolat nima, nohaqlik nima ekanligini ilk bor his qiladi va o'rganadi", deb ta'kidlaydi. Demak, jamiyatda ijtimoiy adolatni mustahkamlash, avvalo, oiladagi ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishdan boshlanadi [6].

Ijtimoiy adolatga milliy qadriyatlar nuqtayi nazaridan yondashish, uning yana bir muhim jihati – mehnatga munosabat masalasini kun tartibiga olib chiqadi. O'zbek xalqining an'anaviy dunyoqarashida mehnat nafaqat tirikchilik manbai, balki insonning qadr-qimmatini belgilovchi, unga izzat-hurmat keltiruvchi muqaddas faoliyat sifatida qadrlanadi. "Mehnatning tagi rohat", "Daryo suvi,

mehnat noni” kabi maqollar xalqimizning mehnatga bo‘lgan yuksak munosabatini aks ettiradi. Bu kontekstda ijtimoiy adolat ko‘p jihatdan “halol mehnatining rohatini ko‘rish” tamoyili bilan o‘lchanadi. Jamiyatda tekinxo‘rlik, birovning mehnati hisobiga kun ko‘rish, boqimondalik kayfiyatlari qattiq qoralanadi.

Sharqshunos olim, professor U.Abdullayev o‘zining “Markaziy Osiyo tafakkurida mehnat axloqi” nomli tadqiqotida ta’kidlashicha, mintaqa xalqlarining, jumladan, o‘zbeklarning axloqiy-falsafiy qarashlarida kasb-hunar egallash va halol mehnat orqali rizq topish insoniy kamolotning asosiy shartlaridan biri hisoblangan. Bu qarashlar ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarda adolatni ta’minlashning poydevori vazifasini o‘tagan. Demak, zamonaviy O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy adolatni mustahkamlash uchun, avvalo, jamiyatda mehnatga bo‘lgan hurmatni qayta tiklash, o‘qituvchi, shifokor, dehqon, hunarmand kabi jamiyat uchun zarur kasb egalarining ijtimoiy maqomini ko‘tarish, ularning mehnatini munosib baholash muhim ahamiyatga ega [7].

Milliy qadriyatlar tizimida ijtimoiy adolatni ta’minlashning yana bir muhim omili bu – hokimiyat va xalq o‘rtasidagi munosabatlarga oid tasavvurlardir. Tarixan xalqimiz adolatli hukmdor obrazini ideallashtirib kelgan. Hukmdorning adolatparvarligi, raiyatparvarligi, fuqarolarining dard-u tashvishi bilan yashashi uning boshqaruviga nisbatan ishonch va hurmatni shakllantirgan. Bu an’ana bugungi kunda “xalqchil davlat”, “insonga xizmat qiluvchi boshqaruv” tamoyillarida o‘zining yangicha ifodasini topmoqda. Faylasuf N.Jo‘rayevning fikricha, “Sharq boshqaruv falsafasida adolat – bu hukmdorning xalq oldidagi mas’uliyati, uning hukmlarining ilohiy va axloqiy qonunlarga mos kelishidir. Bu G‘arbdagi “qonun barcha uchun barobar” tamoyilidan ko‘ra ko‘proq shaxsiy javobgarlikka urg‘u beradi”. Bu shuni anglatadiki, O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy adolat hissi nafaqat qonunlarning mukammalligiga, balki davlat rahbarlari va mansabdor shaxslarning xalq oldidagi mas’uliyatni qay darajada his etishi, ularning shaxsiy namunasiga ham chambarchas bog‘liqdir [8].

An’anaviy jamoada adolat ko‘pincha “urf-odat” va jamoatchilik fikri (“gap-so‘z”) orqali tartibga solingan. Bunday jamiyatda individual erkinlik va shaxsiy

tanlov imkoniyatlari cheklangan bo'lib, insonning xatti-harakati jamoa tomonidan qattiq nazorat qilingan. Bu, bir tomondan, ijtimoiy tartibni saqlashga yordam bergan bo'lsa, ikkinchi tomondan, ijodiy tashabbuskorlik va shaxsiy rivojlanishni bo'g'ib qo'ygan. Siyosatshunos olim F.Rahimov o'zining "O'zbekistonda transformatsiya jarayonlari" nomli maqolasida shunday yozadi: "An'anaviy kollektivistik qadriyatlar ijtimoiy birdamlikni ta'minlashi mumkin, ammo ular individual muvaffaqiyat va innovatsiyalarga asoslangan meritokratik adolat tamoyilining to'laqonli qaror topishiga to'sqinlik qilishi ham ehtimoldan xoli emas". Ya'ni, "hammanikidek bo'lish" tamoyili ustun bo'lgan joyda, alohida qobiliyati va mehnati bilan yuqori natijalarga erishgan shaxslarning munosib taqdirlanishi adolatsizlik sifatida qabul qilinishi xavfi mavjud [9].

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, hamjihatlik, mehr-oqibat, adolatparvarlik, bag'rikenglik, mehnatsevarlik, ma'naviy javobgarlik kabi milliy qadriyatlar O'zbekiston sharoitida ijtimoiy adolatning nazariy-falsafiy asoslarini tashkil etuvchi muhim tarkibiy qismidir. Ular adolat tushunchasiga G'arb tafakkuridagi individualistik va huquqiy talqinlardan farqli o'laroq, chuqur ma'naviy-axloqiy va jamoaviy mazmun baxsh etadi. Shunday ekan, zamonaviy O'zbekistonda ijtimoiy adolatni mustahkamlash, birinchi navbatda, ushbu qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish va yosh avlod ongiga singdirish orqali amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – B. 120-125.
2. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi yoxud aksiologiya. – Toshkent: O'zbekiston, 2011. – B. 150-155.
3. Temur, Amir. Temur tuzuklari. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo‘yicha qo‘mita. “O‘zbekiston - bag‘rikenglik diyori”. – Toshkent: Movarounnahr, 2017.
5. Azizqulov A.A. Mahalla – fuqarolik jamiyatining o‘ziga xos instituti sifatida (ijtimoiy-falsafiy tahlil). Falsafa fanlari nomzodi... diss. avtoreferati. – Toshkent, 2009.
6. Quronov M. Milliy tarbiya. – Toshkent: Ma’naviyat, 2007. – B. 65-68.
7. Abdullayev U. Markaziy Osiyo tafakkurida mehnat axloqi. – Toshkent: Fan, 2008.
8. Jo‘rayev N. Boshqaruv falsafasi. – Toshkent: “Akademiya”, 2012.
9. Rahimov F. O‘zbekistonda transformatsiya jarayonlari: ijtimoiy-siyosiy tahlil // Sharq mash’ali. – Toshkent, 2018. - №2. – B. 35-40.
10. Sobirovich T. B. Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan //Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST). – 2023. – T. 7. – №. 1. – C. 149-157.
11. Sobirovich, T. B. (2021). National Principles of Democracy in Uzbekistan. Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences (MJBAS), 5(3), 131-135.